

IV.
KÖNYVTÖRTÉNET, KÖNYVTÁRTÖRTÉNET,
MÚVELŐDÉSTÖRTÉNET

Néhány bécsi ősnymtatvány magyar vonatkozásai

BORSA GEDEON

Több éve foglalkozom a XV—XVI. századi bécsi nyomtatványokkal, különösen azok magyar vonatkozásaival. Ezek közül néhány az alábbiakban két történeti esemény köré csoportosítva kerül ismertetésre: az első az 1493 szeptemberében a horvátországi Udbina közelében a törökök ellen vívott csata, a második III. Frigyes császár ugyanez év decemberében Bécsben tartott temetése.

I

Vizsgálódásunk első tárgya az az ív alakú nyomtatvány, amely maga nem árulja el nyomdászát, de a betűtípusok és az iniciálék egyértelmű tanúsága szerint a bécsi Winterburger műhelyben készült. Mint ilyet mind az ősnymtatványokkal¹, mind a régi bécsi kiadványokkal foglalkozó irodalom² már korábban is nyilván tartotta.

A kétleveles kis mű első lapján VI. Sándor pápa 1493. október 2-án kelt, Miksa császárhoz intézett latin nyelvű levelének szövege áll. Ebben a pápa segítség nyújtására szólította fel az uralkodót a török ellen, amely betört Horvátországba. A második lapon — mintegy a pápai irat mellékleteként — Antonius Fabregnes pápai nuncius két latin nyelvű jelentése található, amelyeket 1493. szeptember 8-án és 13-án írt a pápának Zenggből, az akkori Magyarország legfontosabb tengeri kikötővárosából. Ebben részletes tájékoztatást nyújtott a Horvátországba betört törökökről, valamint a szerencsétlen végű udbinai csatáról. A kis Winterburger-féle nyomtatvány harmadik lapján az első lapon levő pápai levél szövegének német fordítása található, míg a negyedik üres.

A három lapon található négy irat kétféle nyelven problémákat okozott a bibliográfusoknak. Így Walter Dolch a két levelet külön-külön regisztrálta³. Még komplikáltabban járt el a *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* szerkesztősége az egyleveles ősnymtatványokról kiadott bibliográfiájában, ahol is minden lapot önálló kiadványként fogott fel, és három tétel alatt⁴ vette nyilvántartásba ezt az egyetlen bibliográfiai egységet. A fenti négy irat együttes megjelentetésének tényét teljesen megnyugtató módon bizonyítják a reánk maradt példányok,⁵ amelyek mindegyikében a két levelet együtt őrzik.

A négy irat szoros tartalmi egységet is alkot, hiszen valamennyi a törökök elleni harcra kíván mozgósítani. Megjelentetésének mozgatóerőit nem lehet világosan látni. Elgondolható, hogy az ősi újságok, az ún. *Newe Zeitungok* módjára

kívánt beszámolni a Karintían keresztül most már az osztrák örökös tartományokat fenyegető török veszedelemről. Ezt a feltételezést látszik erősíteni a pápai levél német fordítása, amelynek segítségével az még szélesebb körben volt terjeszthető.

A nyomtatásban megjelentetés indítóját azonban sokkal inkább *Miksa* császár politikai törekvéseinek alátámasztásában lehet keresni. Ugyanis éppen 1493-ban kezdett a császár behatóbban foglalkozni a törökök elleni háború gondolatával. Miután 1493. május 23-án békét kötött *VIII. Károly* francia királlyal, fokozottan érdeklődött, hogy miképpen lehetne a török veszedelmet elhárítani.⁶ Tette ezt részben romantikus lovagi gondolkodásmódjának megfelelően, részben a fenyegetett osztrák örökös tartományok miatt. Azonban nem lebecsülendő szerepet játszott terveiben az a morális és anyagi előny, amelyet egy ilyen, az egész kereszténység nevében megindítandó vállalkozás részére jelenthetett.

1493. szeptember 17-én Innsbruckban kiadta az osztrák Szt. György lovagrend testvérületének alapító okiratát. A lovagrendet még apja, *III. Frigyes* császár alapította 1468-ban, ugyancsak a törökök elleni hadviselés elősegítése céljából. Azonban a cél megvalósítása érdekében sok nem történt, mint szervezeti keret azonban jó lehetőséget biztosított Miksának. Ezért szélesítette ennek a kis létszámú lovagrendnek anyagi és személyi alapjait az említett testvérülettel.

Ebben a helyzetben nyilván kapóra jött a császárnak a pápa felszólítása a törökök elleni harcra. Miután az osztrák Szt. György lovagrend, illetve ennek testvérületének propagálására a nyomtatást meglehetősen széles keretek között vették igénybe,⁷ joggal elgondolható, hogy a bécsi *Winterburger*-féle műhelyben készült kiadvány is a fenti nagyvonalú politikai-, gazdasági célkitűzések jegyében látott napvilágot.

Visszatérve magának a nyomtatványnak tartalmi vizsgálatára, magyar szemmel a legfontosabb az a két levél, amelyet a pápai nuncius Zengg városából küldött a pápának.⁸ Az első írás 1493. szeptember 8-án kelt, és abban a bán közlése alapján arról számolt be a nuncius, hogy a betört törökökkel szemben a „Banus” és „Comes Angelus” felveszik a harcot. Az öt nappal később kelt második jelentésében Antonius *Fabregnes* már az Udbina közelében lefolyt csatáról tudósított, amelyben a törökök megsemmisítő vereséget mértek a magyar—horvát—német csapatokra.

Hogy a fenti eseményeket megfelelő történelmi összefüggésbe lehessen helyezni, szükséges röviden vázolni ennek a török betörésnek közvetlen előzményeit is. *Mátyás* halálát követő időben a törökök — kisebb nagyobb csapatokkal — minden évben újra és újra betörték Magyarországra. Így 1490 októberében Boszniában, a következő év tavaszán Erdélyen át behatolt portyázó csapatokat Nagyvárad közelében kellett megsemmisítenie *Kinizsi* Pálnak. Ugyancsak ő verte vissza 1492-ben a Szörény melletti török támadást. Ugyanebben az esztendőben a Bosznián át északnyugatra kalandozó törökök egészen Celje, Tarvisio, Ljubljana és Villach városokig nyomultak elő. Az osztrák rendek azonban sikerrel állították meg őket, és visszatérésre kényszerítették a betört csapatokat. A központi hatalomnak Magyarországon *Mátyás* halálával bekövetkezett szétesése, elsősorban a „fekete sereg” szétverése szinte vonzotta újabb és újabb vállalkozásra a törököket. 1493 elején azután újra betörték Erdélybe, de itt komoly ellenállásba ütköztek, és véres fejjel kellett távozniok.

Mindezek után került sor *Jakub* basa mintegy 8000 főnyi seregének támadására még ugyanennek az esztendőnek nyarán. Jajca várának őrsége kitérésre kényszerítette ugyan a támadókat, de ezek átkelve az Unna folyón Slunj városán keresztül haladva elérték a Kulpa folyót. Sőt ettől északra Dél-Stájerországban is mintegy két hétig dúltak és fosztogattak. Azonban a *Székely* Jakob vezette csapatok közeledtére visszafordultak. *Derencsényi* Imre horvát bán — félretéve az egyes helyi főnemesekkel folytatott viszályt — seregével, amelyhez számos horvát főúr (*Frangepánok*, *Blagayak* stb.) is csatlakozott, igyekezett elvágni a zsákmánnyal megrakott törökök visszavezető útját. Kövekkel és kidöntött fákkal elzárta tehát a Krbava-medence déli részén levő Sadbar-hágót. Ezekről az előkészületekről tudósította komoly derülátással a pápát Antonius *Fabregnes* a szeptember 8-án kelt levelében.

Azonban jogosnak tűnt optimizmusa súlyos csalódáshoz vezetett: a törökök megállásra kényszerültek ugyan, de ügyes erőátcsoportosítást hajtottak végre, a keresztény csapatok ráadásul a lovasság szempontjából rosszul választották meg a harcteret. A vereség alapvető oka mégis abban rejlett, hogy a különböző eredetű csapatok egymástól elszigetelten, saját elképzelésük szerint harcoltak. Az így megosztott erejű keresztény csoportokat a törökök egyenként semmisítették meg borzalmas mészárlás keretében. A hatezer főnyi seregből alig 300 ember tudott csak megmenekülni, a többi néhány fogoly kivételével mind lekaszabolták. Az elfogott horvát bánt az 5700 elesett keresztény levágott orrával, mint a győzelem jelképevel *Jakub* basa Konstantinápolyba küldte a szultánnak, aki *Derencsényi*t egy szigetre száműzte, ahol az néhány hónap múlva meg is halt.

A pápai nuncius második, szeptember 13-án kelt levelében az udbinai csatáról számos részletet örökített meg. Ennek a tudósításnak forrásértékét történelemszeink felismerték, és a milánói állami levéltárban őrzött korabeli iratból másolatot készítettett az akadémia történelmi bizottsága. Ezt — elsőként — *Óváry* Lipót publikálta rövid kivonat formájában⁹. Ennek nyomán később már a latin eredetiből közölt bővebb részleteket *Thallóczy* Lajos és *Barabás* Samu.¹⁰

A nyomtatott, korabeli bécsi kiadásban — nyilván az ismeretlen nevek olvasása nyomán — több hibás névalak is szerepel. (Cetui — Cetin, Fraiapanibus és Frigiapanibus — Frangepanibus).

A *Fabregnes*-féle tudósítás több személyt is említ, ezek azonosítása a korabeli nevezetesebb személyiségekkel általában nem problematikus. Így elsősorban a *Frangepán*-család négy tagja — az említett *Thallóczy*–*Barabás*-féle oklevéltár segítségével tisztázva — a következők: „Comes de Cetin” — Frangepán VIII. János (1466–1493), „Nicolaus de Frangepanibus” — Frangepán Miklós (1466–1498), „Bernardinus de Frangepanibus” — Frangepán Bernát (1460–1527), „comes Angelus” — Frangepán VII. János Angelo (1426–1513). A „Banus de Hiareza” kifejezésnek *Derencsényi* Imre dalmát-, horvát-, tótországi bánra kell vonatkoznia, bár a névellferdítés itt döbbenetes.¹¹ A pápának szóló levél még említést tesz a *Blagay*-család két tagjáról is, akik a csatatéren lelték halálukat. Ezek személyazonosságát pontosan *Thallóczy* Lajosnak sem sikerült megállapítani: „Blagay Gergelynek és II. Antalnak vagy testvérei, kiket oklevéltárunk nem említ, vagy a vodicsai atyafiaik közül ketten”.

Értékes és hiteles forrás a bécsi nyomtatásban is közzétett *Fabregnes*-féle tudósítás a szerencsétlen udbinai csata pontos időpontjára vonatkozólag is. A török krónikák¹³ ezt szeptember 19-re helyezik, ami azonban téves. A nuncius

szeptember 13-án kelt levele a vereség napját ugyanis pontosan közli: „nona praesentis mensis Septembris”, vagyis szeptember 5.¹⁴ Ezt a dátumot tévesen oldotta fel Josef von *Hammer*¹⁵ szeptember 9-ével, mert a római időszámításban használt „Nonae” szó a hónap derekán álló „Idus” előtti kilencedik napot és nem a hónap kilencedik napját jelentette. Az említett török forrás — téves közlése ellenére is — a szeptember 5-öt erősíti meg, amikor győzelmük napjaként a csütörtököt jelölte meg: 1493. szeptember 5. ugyanis valóban csütörtökre esett.

II

Ugyancsak szépszájú magyar vonatkozású adat található azokban a bécsi nyomtatványokban is, amelyek az 1493. augusztus 19-én elhunyt *III. Frigyes* császár december 7-én tartott gyászünnepeinek eseményeiről számoltak be. Ez a két gyászmisével együtt a bécsi Szent István székesegyházban zajlott le. Három bécsi nyomtatvány ismeretes, amely ezekről készült: a gyászünnepe leírása latinul;¹⁶ németül¹⁷ és Bernhard *Perger* latin beszéde, amelyet ugyanez alkalommal mondott.¹⁸

A latin és német nyelvű tudósítás szövege, ha nem is szó szerinti fordítás, igen közel állanak egymáshoz, így magyar vonatkozású részeik együtt tárgyalhatók. Ezek egy részének rövid ismertetésére *Apponyi* Sándor katalógusaiban már sor került.¹⁹

Magyarországot a temetésen hivatalos delegátusok képviselték, akik mint *II. Ulászló* király küldöttei vettek részt. A már abban az időben is rendkívül pontos protokolláris előírások igen előkelő helyet biztosítottak a magyaroknak. Miksa király, a pápai legátus és a francia megbízott után következtek, megelőzve a német lovagrend képviselőit, *Edward* angol herceget, *Velence* követét stb.

A magyar delegátusok személyére vonatkozólag a német nyelvű tudósítás nem közöl részleteket, de a latinban ez megtalálható (1b lap, 28–29. sor): „Ep(iscop)us Agrien(sis) or(ator) Ladislai reg(is) hungarie&bohémie — Nicolaus dux de li(m)bach or(ator) Ladislai re(gis) hu(ngariae)&bo(hemiae).” A két személy azonosítása azonban a szakirodalomban egymástól eltérő eredménnyel történt.

A *Bonfini*-féle históriás könyv²⁰ az egi püspök kísérőjét *Bánffy* Miklósban jelölte meg. *Istvánffy* Miklós²¹ alsó-lindvai *Bánffy* Miklós mellett *Orbán* püspökről írt. Azonban *Nagylucsei* Orbán 1487-től csak 1491 végéig, ill. a következő év elejéig volt egi püspök, ezen túlmenően az alábbiakban ismertetésre kerülő korabeli adatok is más útmutást nyújtanak. Így a későbbi kor történészei²² az egi püspök nevét immár helyesen *Bakócz* Tamásként oldották fel. Követtársaként *Bánffy* Miklóst tartották, aki mint pozsonyi főispán és főpohárnokmester szolgált előbb *Mátyást*, majd *Ulászlót* egészen 1501-ben bekövetkezett haláláig.

Más következtetésre is lehet jutni, ha a gyászszertartást ismertető latin és német szöveget veti össze az ember. A gyászmise felajánlási része során tizenhat császárhoz, illetve az ausztriai házhoz tartozó ország képviselői vonultak fel a következő csoportban: egy nemes zászlóval, másik sisakkal, a harmadik címeres pajzzsal, két további egy fejtől a földig feketével letakart lovat vezetett, ezek előtt pedig feketebe öltözött nemesek égő fáklyát vittek. Az egyes országokat felvonulása során „Austria Antiqua” és „Austria Nova” után és az „Imperium” előtt haladtak Magyarország képviselői. A nyomtatásban megjelent korabeli tudósítás ezek közül többet név szerint is megnevezett. Így a címeres pajzsot

vivó a latin leírásban (3b lap, 16. sor) „Nycolasch dux Li(m)bacen(sis)”, míg a német nyelvű kiadásban (8a lap, 18. sor) „Sechsze Nicolasz” névvel szerepel ugyanez a személy. Miután a latin kiadásban, mint fentebb láttuk, ugyancsak „Nicolaus dux de li(m)bach” volt megjelölve az egri püspök követtársaként, az Apponyi-katalógus²³ „Nicolaus Szécsy von Felső Lindvá”-val azonosította azt. Ha a német nyelvű beszámolóban nem történt tévedés, vagyis ha nem tévesztette össze a király egyik követét a címerpajzsot vivő személlyel, úgy ez a következtetés helyes. Sajnos azonban nem lehet ezt a feltételezhető hibát kizárni, mert a limbachi Miklós gróf kifejezés talál mind az alsólimdvai *Bánffy* Miklósról, mind a felsólimdvai *Széchy* Miklósról.

Abban a magyar viszonylatban ritka szerencsés helyzetben vagyunk, hogy *Bakócz* Tamás úti előkészületeiről a korabeli feljegyzésekből részleteket is meg tudhatunk. Az ő 1493. évi számadáskönyvéből értesülünk arról,²⁴ hogy ebben az esztendőben november 19-én *Eösy* György udvarbíró, aki az egri udvartartást vezette²⁵ a lovászmestert a püspök Budán át Bécsbe vezető útjára 24 lóval, kocsikkal és 600 dénár költőpénzzel látta el. A kocsisoknak 200 dénárért lábvédőket vettek, további 100 dénárért pedig „heweder”-t a lovak számára, 25 dénárért matlasszal borították a kocsikat, 5 dénárt pedig a viasz tisztítására szövetért adtak ki.

Bakócz Tamás bécsi tartózkodásáról különben a milánói követ 1493. december 12-én kelt jelentése is beszámolt.²⁶ A fentiek alapján tehát teljesen bizonyos és egyértelmű, hogy *Ulászlót* a bécsi gyászszertartáson *Bakócz* Tamás akkor egri püspök képviselte.

Visszatérve magára a gyászünnepekre, ott a fentiekben említett felvonulásban részt vevők sorát magyar részről, aki a zászlót vitte, a nyomtatott beszámoló szerint „Joh(ann)es de Ellerbach”, illetve „Her Ellerbach” nyitotta meg. A monyorókeréki *Elderbach* (Ellerbach) család e sarja (*III. János* 1471–1499) később szoros kapcsolatban állott *Bakócz* Tamással.²⁷ A könnyelmű, fiatal főúr ugyanis teljesen eladósodott, és adósságaiból éppen *Bakócz* váltotta ki. 1496-ban azután testvérül fogadták egymást, amelynek következményeképpen *Elderbach* halála után özvegye csak mint haszonélvező maradt birtokain, mert azok tulajdonjoga a későbbi esztergomi érsekre szállt.

Elderbach személye egyben átvezet az említett menetben részt vett többi magyar főúrhoz is. Apjának *Bertold*nak ugyanis mostohatestvére volt a már fentebb szerepelt *Széchy* Miklós főlovászmester, aki pedig veje volt kövendi *Székely* Jakabnak, aki a gyászmenetben a sisakot vitte. Ez utóbbi a bécsi temetési szertartás latin nyelvű ismertetésében (3b lap, 15. sor) „Zackel Jacob”, a németben pedig (8a lap, 17. sor) „Zeckel Jacob” névformában szerepel. A magyaroknál nyolc nemes vitt égő gyertyát a feketével leborított ló előtt, akiknek neveiről a nyomtatásban is megjelent tudósítás nem emlékezett meg. A lovat vezető két személyről viszont igen: a latin változat szerint (3b lap, 17–18. sor) „Kyach Krabater et Gewardus Lasla”, a német szerint pedig (8a lap, 19. sor) „Kisch krabat vnd gepirt Lasla”. Az első név azonosítása nem okoz nehézséget: *Kis-Horváth* (Halapsich) János. A másik név feloldása nekünk nem sikerült.

Elderbach János, *Székely* Jakab és *Kis-Horváth* János *Széchy* Miklóssal és *Bánffy* Miklóssal egyetemben azok a nyugat-magyarországi főurak voltak, akik a szoros érdekszövetségen felül még — mint feljebb láttuk — rokoni kapcsolatban is álltak. *Mátyás* király halála után *Corvin* János pártján találjuk őket, majd a

csonthegyi csata után (1490. VII. 4.) átálltak *Miksa* oldalára.²⁸ A pozsonyi béke megkötésekor (1491. XI. 7.) a Habsburgok egyik követe éppen *Kis-Horváth János* volt.²⁹

A temetési menetben a Habsburg-házhoz tartozó országok között Magyarország szerepeltetése éppen az említett pozsonyi békeszerződésre támaszkodhatott, amely az 1463. évi békekötés számos pontját megerősítve elismerte *Miksa* jogát a magyar királyi cím viselésére és örökösödési jogát a magyar trónra, ha *Ulászlónak*, vagy valamelyik utódjának fiúörököse nem lenne. A gyászszertartáson Magyarország színeit a menetben csupa olyan főúr képviselte, akik *Miksa* hívei voltak még ezekben az években is.³⁰ Így feltételezhető, hogy a *Bakócz* vezette hivatalos magyar küldöttség elhatárolta magát ezektől a főuraktól, akik hazánk függőségét a Habsburgoktól a felvonuláson hangsúlyozták. Ezek alapján valószínűnek látszik a fentiekben már említett hiba, amely szerint a nyomtatásban megjelent német nyelvű beszámoló — és nyomában *Apponyi* — tévesen azonosította a menetben címeres pajzsot vivő *Széchy* Miklóst *Bánffy* Miklóssal. Ez utóbbi lehetett *Bakócz* követtársa, amint ezt a korai források is (vö. 20. jegyzet) közölték.

Jakob *Unrest Österreichische Chronik* c. munkájában a nyomtatásban megjelent tudósítással csaknem azonos szöveggel örökítette meg *III. Frigyes* temetési szertartását. A bécsi Nationalbibliothek és az alsó-ausztriai Landesarchiv őriz ezen felül egy-egy további korabeli kéziratot (utóbbi megjelölése Streun), amelyekben ez a beszámoló ugyancsak megtalálható. Az *Unrest*-féle krónika kritikai kiadása azután összevetette ezeket a szövegeket³¹. A temetési menetben Magyarország jelvényeit vivő csoportban részt vett főurak nevei az *Unrest*-féle szövegben „Sechse Nicolas, Herr Ellerbach, Herr Jakob Zeckl, Risch (!) Grabat, Gebit Lasla”, a Streun-félében pedig „Setsche Wiblet, Khitsch Rebat, Gabriel Lasla” formákban szerepelnek.

A gyászmenetben püspöksüveggel felvonult prépostok névsorában szerepel a német nyelvű nyomtatott kiadásban (6b lap, 18. sor) „Der probst von geren”. Az *Unrest*-féle krónika említett kritikai kiadása³² a „geren” városnevet „Gran”-nak, vagyis Esztergomnak oldotta fel. Ez már az első pillanatra valószínűtlennek látszik. A gondosabb vizsgálat csak megerősíti, hogy tévedésről van szó. A többi hét említett prépost ugyanis mind az osztrák tartományokból való, a bécsi Nationalbibliothekben őrzött kézirat pedig a fentiek után még négy további ausztriai priort sorol fel. A nyomtatásban megjelent latin nyelvű beszámoló (4b lap, 4. sor) „Ex gorus” megjelölést használ a „geren” helyén. Ezek szerint Esztergom helyett az alsó-ausztriai Geras premontrai, a felső-ausztriai Garsten bencés és az ugyancsak alsó-ausztriai Gars ágostonos rendházak vezetői jöhetnek számításba, akik ebben az időben mind jogosultak voltak a püspöki süveg viselésére.

A gyászmisét a bécsi Szent István dómban 1493. december 7-én a salzburgi érsek celebrálta, az azt követő és Szűz Máriának szóló misét pedig a veszprémi püspök mondotta, amint erről mind a latin (2a lap, 13. sor), mind a német (4b lap, 12–13. sor) nyelven nyomott szöveg tudósít. Ez a személy nem más, mint ifj. *Vitéz János*, az egykori esztergomi érsek unokaöccse, aki maga is neves humanista volt. *Mátyás* megbízásából számos diplomáciai küldetésben járt el, majd előbb szerémségi, később veszprémi püspök lett. Amikor *Miksa* 1490 őszén benyomult a Dunántúltra és Veszprémet is ostrom alá fogta, *Vitéz* azzal a feltétellel adta fel a várat, illetve állt át a *Habsburgok* oldalára, ha azok támogatják igényét a bécsi püspökségre. Ennek vezetését 1493. február 8-án valóban el is nyerte. Nyilván eb-

ből a hivatalából kifolyólag mondotta *III. Frigyes* gyászszertartásával kapcsolatban az ünnepi misét.³³

Ugyancsak *III. Frigyes* temetési szertartásán hangzott el³⁴ *Bernhard Perger* nek a fejezet bevezetőjében említett latin nyelvű gyászbeszéde, amelynek egyik nyomtatott kiadása a bécsi *Winterburger*-féle műhelyben látott napvilágot (vö. 18. jegyzet). A szónok, aki a bécsi egyetem kurátora volt, nekrológiájában a császár érdemeit sorolta fel és magasztalta tetteit. Ezek között megemlítette (2b lap), hogy *Frigyes* — nyilván az 1463. évben kötött szerződésre célozva — Magyarországot szorosabb kapcsolatba hozta az ausztriai házzal. Ugyanezen a helyen még kiemelte *Perger* azt is, hogy milyen állhatatos volt *Frigyes* a magyarokkal szemben vívott hosszú és véres háborúiban. Beszédét a törökök elleni biztos győzelem reményének hangoztatásával fejezte be (4b lap), amelynek során Magyarország természetesen ismét szóba került. Aligha tévedünk, ha ezt a fordulatot, amely a beszéd végső kicsengése volt, a szónok *Miksának* a fentiekben már említett és éppen ezekben a hónapokban igen időszerűnek tűnő ama elképzelései támogatására szánta, hogy a törökök ellen szervez hadjáratot.

Jegyzetek

1. *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*. (GW) Leipzig 1925— , 895. sz.
2. *Bibliographie der österreichischen Drucke des XV. und XVI. Jahrhunderts*. Bd. I. (*Langer-Dolch*) Wien 1913, 5—6. sz.
3. *Langer-Dolch*, 5. és 6. sz.
4. *Einblattdrucke des XV. Jahrhunderts*. Halle a. S. 1914, 106., 107. és 583. sz.
5. Bamberg, levéltár — Hannover, Kestner-Museum — Paris, BN — Wien, NB (Eduard Langer gyűjteményéből).
6. Vö. *Heinrich, Ferdinand: Die Türkenzugsbestrebungen Kaisers Maximilian I. in den Jahren 1517 und 1518*. Diss. Graz 1958, p. 16.
7. Vö. *Borsa Gedeon: Die Druckwerke des Österreichischen St. Georgsordens. = Gutenberg-Jahrbuch 1962*, pp. 183—188.
8. A nyomtatványnak a párizsi Bibliothèque Nationale-ban őrzött példányáról készült mikrofilm megvan az OSZK filmtárában FM 2/1983 jelzet alatt.
9. *A Magy. Tud. Akadémia történelmi bizottságának oklevélmásolatai*. I. füz. Bp. 1890. p. 183. Nr. 758.
10. *A Frangepán család oklevéltára*. II. köt. Bp. 1913. p. 213. CCIII. sz.
11. Az ember akaratlanul is arra gondol, hogy vajon nem *Haraszi Ferenc* boszniai bán neve keveredett ebbe bele valahogyan.
12. *Tanulmányok a Blagay család történetéből*. Bp. 1897, pp. 144—145.
13. Szeád-eddin — vö. *Thury József: Török történetirók*. I. köt. Bp. 1893, p. 181.
14. Vö. *Thallóczy: Tanulmányok...* 144. l.
15. *Geschichte des Osmanischen Reiches*. 2. Ausg. Bd. I. Pest 1834, S. 642.
16. *Hain* 7384 — *Langer-Dolch* 7 — *Denis* 803.
17. *Hain* 2738 — *Langer-Dolch* 8 — *Denis* 303.
18. *Hain* 12 621 — *Langer-Dolch* 9 — *Denis* 302.
19. *Hungarica. Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok*. I. köt. Bp. 1900, 25. sz. — *Hungarica. Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften*. Bd. III. München 1925, Nr. 1554.
20. *Rerum Ungaricarum decades quatuor*. Basel 1568, 728. l. = RMK. III. 570.
21. *Regni Hungarici Historia*. Köln 1685, 18. l. = RMK. III. 3551.
22. *Pl. Horváth Mihály: Magyarország történelme*. 2. kiad. III. köt. Pest 1871, 264. l.
23. Nr. 1554.
24. *Adatok az egri egyházmegye történelméhez*. Szerk. *Kandra Kabos*. II. köt. Eger 1887, 358. l.

25. Kerecsy Jenő: *Bakócz Tamás egri püspök udvartartása és egyházmegyéje*. Erzsébetváros 1910, 41. l.
26. Fraknói Vilmos: *Erdődi Bakócz Tamás élete*. Bp. 1889, 50. l.
27. Reiszig Ede: *A monyorókeréki Elderbach (Ellerbach) család.* = *Turul.* 1940, 33—34.
28. Schönherr Gyula: *Hunyadi Corvin János*. Bp. 1894, 119—187. l.
29. Kultúrtörténetileg nem érdektelen, hogy ez a főúr — amint ez a békeszerződés aláírásai-
ból kiderül — még a nevét sem tudta leírni. Vö. Horváth Mihály, I. m. 253. l.
30. *Kis-Horváth* például még 1494-ben is szemben állott *Ulászlóval*. (Vö. *Istvánffy, i. m.* 12. l.
Quishorvatus név alatt.)
31. *Unrest*, Jakob: *Österreichische Chronik*. Hrsg. Karl Grossmann. Weimar 1957, 219—228. l.
(*Monumenta Germaniae historica. Scriptores rerum Germanicarum. Nova series, tom. XI.*)
32. I. m. 225. l.
33. Ábel Jenő: *Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság*. Bp. 1880, 102—110. l.
34. Vö. a latin nyelvű kiadás 2a lap, 15—16.

Einige auf Ungarn bezügliche Wiegendrucke aus Wien

G. BORSA

Der Artikel behandelt die ungarischen Beziehungen vierer Wiegendrucke die im Zusammenhang mit den folgenden Ereignissen des Jahres 1493 in Wien herausgegeben wurden: am 5. September wurde eine Schlacht gegen die Türken bei Udbina, unweit von der dalmatischen Küste gefochten. Am 7. Dezember desselben Jahres wurde eine Trauerfeier zum Gedenken des verstorbenen Kaisers *Friedrichs III.* im Wiener Stephansdom abgehalten.

Die zwei im Zusammenhang mit der unglücklichen Schlacht geschriebenen Briefe des päpstlichen Nunzius, datiert beide in Zengg am 8. bzw. am 13. September 1493, wurden dann in Wien abgedruckt und sind auch als geschichtliche Quellen als wertvoll zu betrachten. Im Artikel wurde ein Versuch gemacht die in den Briefen befindlichen Angaben (Namen, Daten, Orte, usw.) auszuwerten.

Über die Trauerfeier zu Ehren *Friedrichs III.* sind die folgenden zeitgenössischen Wiener Drucke bekannt: ein Bericht in lateinischer, und einer in deutscher Sprache, ferner eine aus diesem Anlass abgehaltene Ansprache von Bernhard *Perger*. Die Identifizierung der teilnehmenden ungarischen Persönlichkeiten bleibt teilweise jedoch problematisch. Als Vertreter Ungarns sind nämlich an der Feier nicht nur die Mitglieder der amtlichen, den König *Vladislaus den II.* repräsentierenden Delegation erschienen, sondern auch die zum Kaiser *Maximilian* übergegangenen Magnaten. Die Darstellung dieses einzigen Ereignisses genügt um sich ein Bild über das Verhalten der zwischen den Jagellonen und Habsburgern gespaltenen Hochadeligen zu machen.